

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.122>

ДІЯЛЬНІСТЬ З ВИЯВЛЕННЯ, РОЗКРИТТЯ ТА РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Жуков А.А.,*старший детектив**Головного підрозділу детективів
Бюро економічної безпеки України*

Жуков А.А. Діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Метою статті є науковий аналіз діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Така діяльність є специфічним видом професійної суспільно корисної діяльності, що здійснюється суб'єктами (слідчим, дізнавачем, співробітником оперативного підрозділу, детективом тощо) з метою встановлення істини, на основі процесуального доказування у кримінальних провадженнях.

Доведено, що на даний час у криміналістиці ще триває побудова цілісної, логічно несуперечливої, розвернутої системи наукового знання, що характеризує діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Підсумовано, що успішне виявлення кримінальних правопорушень може бути здійснено лише тоді, коли суб'єкт діяльності дотримується принципів забезпечення необхідної результативності. Для успішної реалізації таких принципів необхідні не лише криміналістичні знання, а й створення певної цілісної системи виявлення кримінальних правопорушень. Запропонована структура виявлення кримінальних правопорушень, що може стати теоретичною основою такої системи.

Автор дійшов висновку, що у криміналістиці розкритим кримінальне правопорушення вважається за умови встановлення істотних для вирішення провадження фактичних обставин, а також особи, яка вчинила це правопорушення. Розкриття злочину не є чимось відокремленим від розслідування або таким, що доповнює його, а має розглядатися як його інформаційно-пізнавальний, технологічний аспект, який виділяє комплекс криміналістичних операцій, методів, прийомів і засобів для послідовного, поетапного вирішення стратегічних і тактичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Показано, що структура діяльності з розслідування кримінальних правопорушень включає такі основні елементи: суб'єкт діяльності (ухва-

лює усі рішення про проведення тих чи інших процесуальних дій); функції суб'єкта діяльності (основною визнається пошуково-пізнавальна); мета діяльності (встановлення істини у кримінальному провадженні і створення відповідних умов для правильного застосування закону); процесуальні завдання, які вирішуються у формі тактичних (розкриття злочину, викриття винних, забезпечення відшкодування шкоди спричиненої правопорушенням тощо); загальний об'єкт діяльності (пізнання суб'єктом діяльності події з ознаками кримінального правопорушення); предмет діяльності (криміналістично значуща інформація).

Проаналізовано механізм безпосереднього здійснення діяльності з виявлення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Констатовано її пошуково-пізнавальний, задачний, ситуативний та інколи невідкладний характер.

Доведено, що з погляду криміналістики, встановити істину під час діяльності з виявлення, розкриття і розслідування кримінального правопорушення означає мисленево відтворити (за зібраними фактичними даними) досліджувану подію в її суттєвих юридично значимих рисах, з подальшим відображенням її мисленевої моделі-образу у відповідних процесуальних документах.

Зроблено висновок, що ефективна, тобто швидка, раціональна, якісна та продуктивна діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень неможлива без належного її організаційного забезпечення, під яким розуміється створення необхідних умов (передумов) оптимального досягнення суб'єктом мети цієї діяльності.

Ключові слова: виявлення злочинів, розкриття злочинів, розслідування кримінальних правопорушень, діяльнісний підхід у криміналістиці, суб'єкт діяльності з розслідування, предмет діяльності з розслідування, об'єкт діяльності з розслідування, слідча діяльність, криміналістична інформація, криміналістично значуща інформація, структура діяльності з розслідування, криміналістичне пізнання, пізнання у криміна-

лістиці, злочинна діяльність, об'єкт дослідження криміналістики.

Zhukov A. Activities for detection, disclosure and investigation of criminal offenses.

The purpose of the article is a scientific analysis of the activity of detection, disclosure and investigation of criminal offenses. Such activity is a specific type of professional socially useful activity carried out by subjects (investigator, inquirer, operational unit employee, detective, etc.) with the aim of establishing the truth, based on procedural evidence in criminal proceedings.

It has been proven that the construction of a coherent, logically consistent, comprehensive system of scientific knowledge, which characterizes the activity of detection, disclosure and investigation of criminal offenses, is still ongoing in criminology.

It is concluded that the successful detection of criminal offenses can be carried out only when the subject of activity adheres to the principles of ensuring the necessary effectiveness. For the successful implementation of such principles, not only forensic knowledge is needed, but also the creation of a certain integrated system of detection of criminal offenses. The structure of detection of criminal offenses is proposed, which can become the theoretical basis of such a system.

The author came to the conclusion that in criminology, a criminal offense is considered to be solved on the condition that the factual circumstances essential for the resolution of the proceedings, as well as the person who committed this offense, are established. The detection of a crime is not something separate from the investigation or something that complements it, but should be considered as its informational, cognitive, technological aspect, which distinguishes a complex of forensic operations, methods, techniques and means for a consistent, step-by-step solution to the strategic and tactical tasks of the pre-trial investigation of criminal offenses

It is shown that the structure of activities for the investigation of criminal offenses includes the following main elements: the subject of activity (makes all decisions on carrying out certain procedural actions); functions of the subject of activity (search and cognitive functions are recognized as the main ones); the purpose of the activity (establishing the truth in criminal proceedings and creating appropriate conditions for the correct application of the law); procedural tasks, which are solved in the form of tactics (detection of the crime, exposure of the guilty, provision of compensation for the damage caused by the offense, etc.); general object of activity (cognition by the subject of activity of an event

with signs of a criminal offense); subject of activity (forensically significant information).

The mechanism of direct implementation of the activity of detecting disclosure and investigation of criminal offenses is analyzed. Its exploratory and cognitive, problem-solving, situational and sometimes urgent character was established.

It has been proven that from the point of view of criminology, establishing the truth during the detection, disclosure and investigation of a criminal offense means mentally recreating (according to the collected factual data) the investigated event in its essential legally significant features, with the subsequent reflection of its mental model-image in the relevant procedural documents .

It was concluded that effective, i.e., fast, rational, high-quality and productive activities for the detection, disclosure and investigation of criminal offenses are impossible without proper organizational support, which means the creation of the necessary conditions (prerequisites) for the subject to optimally achieve the goal of this activity.

Key words: detection of crimes, detection of crimes, investigation of criminal offenses, activity approach in criminology, subject of investigation activity, subject of investigation activity, object of investigation activity, investigative activity, forensic information, forensically significant information, structure of activity with investigation, forensic cognition, cognition in criminology, criminal activity, object of criminology research.

Постановка проблеми. Активне розроблення питань діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень триває у криміналістиці досить довгий час, однак досягнуте ще не дозволяє зробити висновок про те, що на даний час завершена побудова цілісної, логічно несуперечливої, розвернутої системи наукового знання, що характеризує зазначений об'єкт дослідження. У вже вивчених питаннях діяльності з розслідування кримінальних правопорушень залишилося чимало нез'ясованих моментів, нерозвинутих положень та пробілів. Низка принципово важливих питань, що стосуються основних, визначальних параметрів такої діяльності (структури, суб'єктів, засобів, мети, умов тощо) ще дискутується у публікаціях науковців та практиків, тому такі дослідження залишаються *актуальними* для науки криміналістики.

Метою даної статті є науковий аналіз діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Стан опрацювання проблематики. Проблеми діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, окремі питання криміналістичного пізнання та

доказування були предметом дослідження таких науковців як Р.Г. Домбровський [1], В.А. Журавель [2], К.В. Калюга [3], Л.А. Кірмач [4], В.Г. Лукашевич [5; 6], В.М. Стратонов [7], В.В. Тіщенко [8], В.О. Юшко [9] та ін. Однак зазначені проблемні питання вирішувалися в окремих випадках, ще в радянський період, а в інших – за межами України та за умов різної процесуальної регламентації.

Виклад основного матеріалу. Діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень є специфічним видом професійної суспільно корисної діяльності, що здійснюється суб'єктами (слідчим, дізнавачем, співробітником оперативного підрозділу, детективом тощо) з метою встановлення істини, на основі процесуального доказування у кримінальних провадженнях.

Виявлення та розкриття злочинів як форма діяльності правоохоронних органів, передують проведенню заходів щодо розслідування кримінальних правопорушень, а також є складовою частиною процесу розслідування останніх. Необхідність у цьому виникає з об'єктивних та суб'єктивних причин. Це зокрема зумовлене прихованим характером вчинення кримінальних правопорушень. А також необхідністю проведення спеціальних заходів щодо виявлення та розкриття кримінальних правопорушень, адже окремі з них характеризуються досить високим ступенем латентності [10, с. 35]. Діяльність щодо виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень настільки складна, що потребує використання криміналістичних знань не лише на етапі розслідування, а й під час проведення попередніх організаційних та оперативно-розшукових заходів [10, с. 37].

Розширюючи цю тезу, доцільно акцентують увагу на необхідності комплексного підходу до проблеми «виявлення кримінальних правопорушень». Окремі науковці, вказуючи на важливість організаційних заходів під час виявлення злочинів зазначають, що виявлення злочинів може бути здійснено лише у тому випадку, якщо дотримуються у практичній діяльності обов'язкові принципи, що забезпечують необхідну результативність. Серед таких принципів можна назвати: обов'язкове забезпечення діяльності щодо виявлення кримінальних правопорушень криміналістичними знаннями; обов'язкове поєднання дій щодо виявлення таких правопорушень з їх фіксацією, яка забезпечуватиме доведеність виявлених фактів; здійснення дій щодо виявлення правопорушень з дотриманням комплексності (узгодженої діяльності ревізійних, оперативно-розшукових, а у необхідних випадках і слідчих органів). Щоб ці принципи реалізовувалися, необхідні не лише криміналістичні знання, а й створення певної системи ви-

явлення. Саме така система має передбачати усі можливі функції різних органів щодо виявлення злочинів, координації цих функцій, обміну інформацією, спільне здійснення дій, одночасне планування дій, розроблення форм контролю та управління усією створеною системою (Дулов А.В., Рубіс А.С., 2001 р.).

На нашу думку, початок діяльності щодо виявлення кримінальних правопорушень не потрібно пов'язувати із початком досудового розслідування (внесенням інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР)), вона розпочинається значно раніше – з реалізацією заходів організаційного, пошукового, стимулюючого і іншого характеру, що забезпечують можливість встановлення носіїв первинної інформації про кримінальне правопорушення, а також із застосуванням певної сукупності способів і прийомів отримання від цих носіїв зазначеної інформації. З початком досудового розслідування (внесенням інформації до ЄРДР) ця діяльність виходить на дещо новий рівень. Не змінюючи своєї сутності, вона стає більш цілеспрямованою, конкретною за змістом, набуває процесуальної форми, тобто переходить до розряду процесуально регламентованої діяльності, що у підсумку забезпечує прийняття законного і обґрунтованого рішення про початок досудового розслідування, або про відмову внесення інформації до ЄРДР.

Алгоритм виявлення кримінальних правопорушень можна уявити так: 1) пошук і отримання криміналістично значущої інформації про правопорушення; 2) оцінка такої інформації про правопорушення; 3) збирання додаткової криміналістично значущої інформації, якщо вихідна не містить достатніх відомостей, що вказують на ознаки злочину чи кримінального проступка; 4) підсумковий аналіз зібраної криміналістично значущої інформації про правопорушення; 5) висновок про достатність підстав для прийняття процесуального рішення; 6) прийняття процесуального рішення.

Перші дослідження проблеми *розкриття* злочинів розпочалися ще у радянській криміналістиці. Де під «розкриттям злочину» розумілась діяльність органу дізнання і слідчого у кримінальній справі, спрямована на швидке встановлення події злочину і особи, що його вчинила, викриття цієї особи на основі достатньо повно встановлених доказів і позбавлення її можливості ухилитися від слідства і суду (Гаврілов А.К., 1972 р.). Особливо інтенсивно проблеми розкриття злочину дискутувалися в теорії оперативно-розшукової діяльності, де під таким «розкриттям» розумілося виявлення ознак події злочину і особи, що його вчинила. Тобто, як у теорії оперативно-розшукової діяльності, так і в криміналістиці, розкриття злочину зазвичай

пов'язували із виявленням і доказуванням: події злочину (час, місце, спосіб вчинення злочину); вини обвинуваченого у вчиненні злочину і мотивів злочину; обставин, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставин, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшуючих чи обтяжуючих покарання; характеру і розміру збитків, спричинених злочином.

З прийняттям діючого КПК України, у теорії кримінального процесу «розкритим злочином» стали вважати такий, щодо якого кримінальне провадження завершено, тобто коли доказані усі обставини, що входять до предмету доказування, і у провадженні (справі) прийнято і вступило в силу одне із рішень, наприклад обвинувальний вирок, постанова судді про закриття справи із звільненням особи, притягнутої в якості обвинуваченого (підсудного) від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обставинки і втратою суспільної небезпеки діяння тощо [11, с. 18-19]. Таким чином, розкриття злочинів у теорії кримінального процесу було перенесено навіть на «судові стадії» і фактично «злилося» із самим розслідуванням кримінального правопорушення. На нашу думку, для криміналістики такий підхід є не прийнятним, адже традиційно «розкриття злочинів» вважалося дещо умовним терміном і завжди пов'язувалося із стадією досудового розслідування.

Мабуть варто погодитися із думкою, що у теоретичних і науково-прикладних дослідженнях не тільки допустимо, але й доцільно використовувати поняття «розкриття злочинів», яке включає в себе характеристику інформаційно-пізнавальних і технологічних процесів, методів і засобів їх реалізації у процесі розслідування з метою встановлення усіх обставин кримінального правопорушення та причетних до нього осіб. У цьому сенсі процес розкриття злочину не є щось відокремлене від розслідування або таке, що доповнює його, а розглядається як його інформаційно-пізнавальний, технологічний аспект, який виділяє комплекс криміналістичних операцій, методів, прийомів і засобів для послідовного, поетапного вирішення стратегічних і тактичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень. Успішно здійснюваний процес розслідування – невіддільний від його мети, тому повне розкриття злочину потрібно розуміти і як результат встановлення винної особи, а також усіх обставин події, що підлягають доказуванню, є підставою для закінчення досудового слідства [12, с. 389-390]. Конкретніше, під розкриттям злочину стосовно досудового розслідування у криміналістичному значенні, слід розуміти механізм пізнання події, що розслідується, а також ступінь досягнення мети слідчої діяльності. Розкритим (але не повністю) злочин вважається за умови встановлен-

ня істотних для вирішення провадження фактичних обставин, а також особи, яка вчинила злочин. Важливою складовою частиною такого розкриття є виявлення ознак прихованого (латентного) злочину й ознак злочину у подіях (вибуху, пожежі, дорожньо-транспортної пригоди), що можуть бути й не злочинними. Повністю розкритим злочин вважається, коли всі обставини, передбачені ст. 91 КПК України, встановлені і складений обвинувальний акт. Остаточо розкритим злочин вважається після набрання вироком суду чинності [13, с. 26-27].

Отже у криміналістиці, розкритим доцільно вважати кримінальне правопорушення, коли встановлені його істотні для вирішення провадження фактичні обставини, а також особа, яка вчинила таке правопорушення.

В ході здійснення діяльності з *розслідування* кримінального правопорушення поєднуються: криміналістична тактика зі стратегією, тобто тактичні питання із напрямками розслідування; адекватні засоби із процедурами розслідування, із цілями і завданнями аналізованої діяльності; вимоги норм закону із етичними основами і правилами поведінки, що відповідають міжнародним нормам.

Під час здійснення діяльності з розслідування кримінального правопорушення суб'єктом виконується низка *функцій* (зокрема, кримінального переслідування, профілактична тощо), основою з яких визнається «пошуково-пізнавальна», адже саме отримання необхідної криміналістично значущої інформації дає можливість суб'єкту діяльності з розслідування ухвалювати правильні правові, управлінські та інші рішення у кримінальному провадженні (Образцов В.А., 2006 р.).

Здійснюючи діяльність з розслідування, його суб'єкт спирається на правові та наукові знання. Правовими знаннями такого суб'єкта є сукупністю норм цілої низки галузей права. Саме правові знання є керівними для суб'єкта розслідування при ухваленні і реалізації ним своїх рішень. Значно підвищує ефективність ухвалення суб'єктом рішень інформація, що міститься у наукових джерелах, особливо тих, що складають наукові основи досудового розслідування кримінальних правопорушень [14, с. 30].

Характеризуючи діяльність з розслідування кримінальних правопорушень у криміналістиці констатується, що така діяльність майже нічим не відрізняється від інших форм пошуково-пізнавальної діяльності (наприклад, здійснюваної науковцями) [15, с. 7]. У своїй основі діяльність з розслідування містить загальні закони і положення формальної логіки, теорії пізнання, міждисциплінарного діяльнісного підходу, праксеології, які відповідно інтегровані до цієї діяльності з метою досягнення конкретної мети – розслідування кримінальних правопорушень.

Крім цього, діяльність з розслідування кримінальних правопорушень здійснюється з використанням відповідних принципів, які з одного боку є процесуальними, тобто принципами кримінального судочинства (наприклад, повнота, об'єктивність розслідування тощо), а з іншого боку – криміналістичними принципами, що являють собою низку науково обґрунтованих та рекомендованих наукою криміналістикою положень щодо організації та здійснення пошуково-пізнавальної функції під час розслідування у кримінальних провадженнях (Образцов В.А., 2006 р.).

Згадані вище принципи можна назвати криміналістичними лише умовно, адже вони широко використовуються і в інших сферах людської діяльності, наприклад у філософії, зокрема теорії пізнання, науці управління, психології тощо.

Суб'єктом діяльності з розслідування кримінальних правопорушень може бути слідчий, співробітник оперативного підрозділу, детектив, дізнавач. Однак, коли мова йде про слідчу діяльність, то безумовно її суб'єктом є слідчий, адже саме він ухвалює усі рішення про проведення тих чи інших процесуальних дій (окремі з яких проводяться за рішенням слідчого судді, після погодження із прокурором). Саме суб'єкт діяльності з розслідування несе персональну відповідальність за законне і вчасне проведення процесуальних дій у кримінальному провадженні.

Повноваження суб'єкта діяльності з розслідування кримінальних правопорушень регламентуються відповідними нормами кримінального процесуального закону [16, с. 181–185].

Метою діяльності з розслідування кримінальних правопорушень є встановлення істини у кримінальному провадженні і створення відповідних умов для правильного застосування закону. Під час досягнення зазначеної мети суб'єкт діяльності з розслідування вирішує низку процесуальних завдань (розкриття злочину, викриття винних, забезпечення відшкодування шкоди спричиненої правопорушником, застосування заходів медичного характеру, якщо правопорушення вчинене особою у стані неосудності тощо). Усі ці завдання суб'єкт діяльності з розслідування кримінальних правопорушень вирішує у формі тактичних завдань.

Загальним об'єктом діяльності з розслідування є пізнання суб'єктом події з ознаками кримінального правопорушення, з приводу якої розпочато досудове провадження.

Будь-яка така подія, уявляється суб'єктом діяльності з розслідування цілісним утворенням, яке має свої складові, що пов'язані між собою. Кожне із таких складових уявляється суб'єктом як окремо, так і в сукупності з іншими частинами події. А так як злочин або кримінальний

проступок є фактично видом людської поведінки, то вони можуть вивчатися (досліджуватися) як певна цілісна людська діяльність. Як ми вже зазначали вище, діяльнісний підхід є міждисциплінарним, і передбачає поділ уявної людської діяльності на такі типові складові як: суб'єкт (той хто вчинив правопорушення одноособово, чи група осіб); мета і мотив вчиненого; предмет активності (людина, предмет замаху, комплекс таких об'єктів тощо); засоби і способи досягнення мети (знаряддя правопорушення, використані зі злочинною метою транспортні засоби, використані правопорушником, його професійні знання тощо, і все інше, що може бути використано задля досягнення протиправної мети); механізм правопорушення (його «внутрішня» структура та поетапне вирішення суб'єктом завдань); досягнутий результат (набуття майна внаслідок легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом; отримання надприбутків внаслідок ухилення від сплати податків; виготовлення підроблених документів, цінних паперів тощо). У даному випадку суб'єкт діяльності з розслідування пізнає протиправну діяльність, спрямовану на вчинення кримінальних правопорушень. У криміналістиці, в якості об'єкта цієї науки, така діяльність вивчається як «злочинна діяльність» [17, с. 8–10; 18, с. 6–10 та ін.].

Усі ці складові «злочинної діяльності» не є завершеним колом обставин, що підлягають з'ясуванню в ході діяльності з розслідування кримінального правопорушення. Крім того, таке правопорушення вчиняється не в вакуумі, як і будь-яка система воно зароджується, функціонує, змінюється і «вмирає» за певних умов часу і простору, відчуває на собі вплив середовища і відповідно саме впливає на нього – взаємодіючи з ним в цілому чи окремими його елементами. А все це, у свою чергу, зумовлює необхідність встановлювати під час діяльності з розслідування часових і просторових параметрів події, що відбулася, обстановки у якій вона протікала, відповідних наслідків цієї події.

Кожна подія (зокрема й кримінальна), що вивчається в ході здійснення діяльності з розслідування має свій теперішній час, своє минуле і своє майбутнє (Образцов В.А., 2006 р.). Вивчаючи таку подію, суб'єкту потрібно враховувати, що у теперішній її ситуації завжди містяться залишки минулого і закладаються зародки майбутнього. Тому розслідуваним подіям завжди передують інші події, так чи по іншому з ними пов'язані й такі, що нерідко їх обумовлюють. У той же час, останні обумовлюють виникнення інших подій, що слідує за ними.

Тому здійснюючи діяльність з розслідування, важливо з'ясувати не лише обставини безпосередньо вчиненого, але й перед та післякримі-

нальні події, що пов'язані із вчиненим. Такими подіями можуть бути поведінкові акти правопорушників та їх жертв, дії пов'язані із реалізацією викраденого, виготовленням та знищенням засобів вчинення кримінальних правопорушень тощо. Поряд із цим, пізнання суб'єкта діяльності з розслідування, повинене спрямовуватися на з'ясування подій супутніх із цим розслідуванням. Мета і кути зору під яким мають досліджуватися такі «паралельні» події можуть бути різними, але вони можуть надати інформацію безпосередньо пов'язану із розслідуваною подією (наприклад, перевірка алібі тощо), тобто криміналістично значущу інформацію.

Щодо об'єктів, які пізнаються в ході діяльності з розслідування, то вони можуть бути найрізноманітнішими: різноманітні види професійної діяльності, діяльність установ та організацій, окремі трудові операції, професійні функції; технологічні і енергетичні комплекси; будівлі, їх конструкції та різні споруди; знаряддя праці та засоби виробництва тощо. В ході здійснення діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, важливо з'ясовувати різноманітні зв'язки між такими об'єктами, використовуючи при цьому можливості принципів історизму, системного підходу, вивчення ознак об'єктів у різноманітних ситуаціях і станах (Дулов А.В., 2003 р.).

Так, дослідження суб'єктом діяльності з розслідування ознак окремих об'єктів дозволяє відповідати на запитання: із чого, коли, де та за яких обставин утворилися дані ознаки; де та за яких умов, у зв'язку із чим, під впливом яких факторів вони видозмінювалися, чим унаслідок цього стали ці об'єкти, або можуть стати у подальшому тощо. З процесом зміни ознак пізнаваних об'єктів, тісно пов'язаний їх рух в умовах, що змінюються.

Будь яка матеріальна субстанція (наприклад, людина, явище, документ, річ тощо) в процесі свого зародження, формування, існування, еволюціонування у той чи інший бік, різних взаємодій, переходів до іншого стану, відмирання (по-іншому, життєдіяльності, функціонування, існування) викликає зміни взаємодіючих з нею системних і несистемних утворень, змінюється сама, при цьому зміни можуть піддаватися її функції, властивості, окремі елементи, структури, зовнішні зв'язки і відношення, інші сторони й ознаки.

Діяння з ознаками кримінального правопорушення, з приводу якого здійснюється діяльність з розслідування, для особи, що її здійснює (суб'єкта цієї діяльності) є подією минулого. Для того щоб пізнати цю подію (минулу), необхідно виділити в об'єктивній реальності усі пов'язані з нею зміни (сліди), а також отримати, продумати і цілеспрямовано використати наявну у них

інформацію, яка у криміналістиці, як ми вже зазначали, отримала назву «криміналістично значуща інформація» [19, с. 52-53].

Таким чином, здійснюючи діяльність з розслідування, суб'єкт пізнання кримінального правопорушення йде шляхом: 1) пошуку та виявлення у навколишньому середовищі викликаних подією змін (слідів), що містять інформацію про неї і пов'язаних процесах; 2) фіксації та вилучення таких змін і їх носіїв, коли це можливо і необхідно; 3) дослідження носія і джерела шуканої інформації, її отримання, розшифрування, перероблення, накопичення, передачі і використання в ході здійснення пошуково-пізнавальної функції.

Отже, предметом діяльності з розслідування правопорушень є інформація, що має значення для кримінального провадження, разом з її носіями і джерелами, тобто – криміналістично значуща інформація. Із цієї інформації, найбільш цінною звичайно є та, що отримала назву «доказова», тобто отримана з дотриманням процесуальних вимог [19, с. 52-53]. Поряд з нею, у діяльності з розслідування кримінальних правопорушень суб'єктом використовується «орієнтуюча» інформація, яка зазвичай отримується в ході оперативно-розшукової діяльності, пошукових та розшукових дій самого суб'єкта. А також «допоміжна» інформація, яка слугує меті ідентифікації і розшуку, вона міститься зазвичай, у зразках для порівняльного дослідження. Зазначена «орієнтуюча» і «допоміжна» інформація не має доказового значення, однак є важливою в організаційно-тактичному аспекті, адже може використовуватися для побудови слідчих версій, визначення шляхів їх перевірки, чим сприяти пошуку і використанню найбільш цінної – доказової інформації.

Функції і мета діяльності з розслідування кримінального правопорушення реалізується шляхом проведення *процесуальних дій*, зазвичай слідчих (допит, обшук, слідчий експеримент тощо).

Ефектність підготовки і проведення слідчих дій значно зростає якщо кожна з них є елементом цілісної пошуково-пізнавальної системи. При цьому кожна слідча дія має розглядатися як специфічна, відносно автономна складова, більш низького рівня ніж уся пошуково-пізнавальна система. Поряд із цим, кожна слідча дія може (а інколи й має) розглядатися як окрема діяльність, в якій виділяються суб'єкт, мета, завдання, предмет, механізм, результати [7, с. 14-15; 20, с. 90-95].

Якщо завдання окремої слідчої дії вирішені, то в цілому діяльність з розслідування просувається значно вперед, адже отримано найбільш цінну – доказову інформацію, і можуть вирішуватися завдання більш вищого порядку, важливі для такої діяльності в цілому.

У публікаціях зазначається, що у діяльності з розслідування правопорушень важливо виокремлювати «терміновий» і «безвідкладний» характер окремих слідчих дій або їх комплексів, що зумовлюється можливою втратою слідів розслідуваної події (зокрема, унаслідок природних явищ, знищення унаслідок протидії розслідуванню тощо). При цьому така «терміновість» і «безвідкладність» проведення окремих слідчих дій має поєднуватися із безперервністю їх виконання, зумовленими процесуальними термінами визначеними для досудового розслідування [21, с. 243-244].

З погляду криміналістики «встановити істину» в ході діяльності з розслідування кримінального правопорушення означає мисленево відтворити (за зібраними фактичними даними) досліджувану подію в її суттєвих, юридично значимих рисах, з подальшим відображенням її мисленевої моделі-образа у відповідних процесуальних документах. Цілісний достовірний образ розслідуваної події будується в ході діяльності з розслідування поступово, на основі комплексного використання фактичних даних, що отримані при вирішенні вихідних (початкових), проміжних і завершальних тактичних завдань розслідування щодо встановлення окремих елементів структур, інтегрування отриманих від них знань до досліджуваної моделі-образа (Образцов В.А., 2006 р.).

Обрання пріоритетного, із виникаючих у певний момент, конкретного тактичного завдання здійснюється виходячи із результатів роздільного аналізу кожного такого завдання. При цьому враховується його невідкладність, правова і соціальна значимість, наявні раціональні і конструктивні способи його виконання.

В ході цього процесу, типові моделі обставин у кримінальному провадженні виступають певною основою для визначення і систематизації кола обставин, що встановлюються у кожному такому провадженні. Під час наповнення їх конкретним змістом, використовується зібрана у провадженні криміналістично значуща інформація, що відображена в ознаках об'єктів пізнання того класу, до якого належить досліджуване діяння, а також відомості, що міститься у відповідній нормі кримінального процесуального законодавства, у нормі кримінального кодексу якою може бути кваліфіковане досліджуване суб'єктом діяння.

Досліджуючи діяльність з розслідування кримінальних правопорушень доцільно враховувати її *ситуаційну обумовленість*. Зокрема, закономірність ситуативного характеру підготовки, вчинення і відображення кримінального правопорушення, інших підсистем цієї протиправної діяльності. Поряд з цим у слідчій ситуації враховуються елементи різного порядку, зокре-

ма: категорія до якої відноситься розслідуване діяння, ступінь його суспільної небезпеки, характер, вид, тяжкість наслідків тощо; хід і результати розслідування, тобто наявність, зміст, обсяг зібраних криміналістично значущих відомостей тощо; фактори організаційно-технічного забезпечення діяльності з розслідування; особливості соціально-політичної, економічної, подекуди етнічної обстановки у регіоні чи населеному пункті, тобто наявність етнічних конфліктів, насиченість його злочинним елементом, воєнний стан та інші подібні фактори, що безумовно впливають як на вчинення, так і на розслідування кримінального правопорушення у певний момент (часовий проміжок).

Загальновідомо, що слідчі ситуації формуються під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів [22, с. 10-11]. Щодо об'єктивних факторів, то вони здійснюють вплив незалежно від волі і свідомих дій суб'єкта діяльності з розслідування. Так, у кримінальному провадженні можуть бути зібрані криміналістично значущі відомості ще до того, як слідчий прийняв його до свого провадження, реалізовані процесуальні дії які ще тривають, збіг певний час з моменту вчинення кримінального правопорушення і час з початку досудового розслідування (внесення інформації до ЄРДР). Крім того до об'єктивних факторів слідчої ситуації може бути віднесено наявність (або відсутність) певних техніко-криміналістичних засобів, спеціалістів, які вміють їх використовувати з метою забезпечення успішної діяльності з розслідування. Враховуватися стан готовності таких засобів та спеціалістів до виконання визначених суб'єктом розслідування завдань тощо.

Крім зазначених об'єктивних факторів, на діяльність з розслідування суттєво впливають суб'єктивні фактори, зокрема рівень професійної майстерності суб'єкта такої діяльності (слідчого, дізнавача), це зокрема стосується продуктивності виконуваних ним дій та якості отримуваних при цьому результатів, допускаємих криміналістичних помилок, тактичних промахів та інших подібних професійних недоліків [23, с. 152].

Слід також враховувати, що навіть за однорідними кримінальними правопорушеннями діяльність щодо їх розслідування, за своєю методикою, окремими тактичними аспектами, може значно різнитися, особливо на початковому етапі досудового розслідування.

Здійснюючи діяльність з розслідування, її суб'єкт має враховувати, що головним є ситуація яка склалася у кримінальному провадженні у певний конкретний момент. Оцінюючи таку ситуацію суб'єкт бере до уваги криміналістично значущі відомості, що відсутні або наявні, їх відповідність обставинам, що підлягають вста-

новленню, їх повноту, достовірність, наявність умов для швидкого заповнення пробілів у знаннях щодо досліджуваної події в цілому, її окремих елементів та рис. При цьому враховуються й інші обставини, зокрема такі, що сприяють встановленню істини або навпаки – несприятливій для цього (наприклад, чинення протидії розслідуванню шляхом дачі неправдивих показань, відмова від дачі показань, знищення або переховування слідів протиправної діяльності, знищення знарядь вчинення злочину тощо).

Здійснюючи діяльність з розслідування правопорушення її суб'єкт оцінює стан такого розслідування на конкретний момент часу, з'ясує проблеми які необхідно вирішити, визначає коло і послідовність тактичних завдань які необхідно виконати, шляхи, засоби та методи виконання таких завдань. В ході вирішення тактичних завдань, з метою покращення ситуації, суб'єктом діяльності з розслідування правопорушення можуть вживатися заходи кадрового, інформаційного, оперативного й іншого подібного характеру.

У контексті нашого дослідження важливо зазначити, що ефективна, тобто швидка, раціональна, якісна та продуктивна діяльність з розслідування неможливе без належного його організаційного забезпечення, тобто створення необхідних умов (передумов) для оптимального досягнення суб'єктом мети цієї діяльності.

Розглянувши сутність та зміст діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень доцільно проаналізувати механізм її безпосереднього здійснення.

Як ми вже зазначали, перевірка інформації про вчинення правопорушення завжди розпочинається з її ретельного початкового аналізу. Таку початкову інформацію можна згрупувати в дві основні групи: перша – відомості щодо обставин вчиненого (про місце, учасників, час тощо); друга – відомості про джерела і носії інформації (про особу від якої надійшла інформація; про інших осіб на яких є вказівки про те, що вони можуть підтвердити викладені факти або їх доповнити; документи або інші предмети, інформативні щодо події, яка перевіряється).

Далі з використанням цієї інформації, а також відомостей з криміналістичних характеристик злочинів (кримінальних проступків) суб'єктом діяльності з розслідування розпочинається побудова мисленевої моделі-образа події, щодо якої надійшли повідомлення. На підставі вивчення цієї моделі будуються судження про можливість існування інших носіїв криміналістично значущої інформації, про які початково не повідомлялося. Надалі ці відомості перевіряються суб'єктом діяльності з розслідування шляхом мисленевого експерименту та реальних практичних (процесуальних) дій. До таких практич-

них (процесуальних) дій зазвичай відносять: отримання пояснень від особи, що повідомила інформацію про подію, з метою підтвердження, спростування, доповнення, поглиблення, уточнення тощо; вивчення необхідних документів за місцем їх перебування; доручення на проведення документарних перевірок, лабораторних досліджень тощо; отримання необхідних роз'яснень та консультацій спеціалістів; вивчення спеціальної довідкової, методичної й іншої подібної літератури, нормативних актів; проведення оглядів на місці події тощо.

Цілісно здійснюється вивчення відомостей, проводиться їх порівняльний та роздільний аналіз, зіставляється інформація яка дозволяє зробити висновок про повноту, достовірність і відношення її до досліджуваних обставин. Це у свою чергу, дає змогу суб'єкту діяльності з розслідування, зробити один із трьох основних висновків: перший – продовжити перевірку, у зв'язку з недостатнім обсягом даних, які б дозволяли ухвалити кінцеве рішення; другий – відмовитися від продовження перевірки, у випадку відсутності події правопорушення чи інших обставин; третій – зробити висновок про наявність злочину (кримінального правопорушення), визначитися з його основними ознаками, з'ясувати підвідомчість з метою подальшого реагування.

У випадку наявності у початковій інформації ознак кримінального правопорушення, діяльність з розслідування «запускає» пошуково-пізнавальну функцію у режимі процесуального доказування, який передбачає послідовне виконання таких процедур: 1) вивчення наявної криміналістично значущої інформації і побудова на її основі мисленевої моделі-образа, аналіз і оцінка факторів, що сформували слідчу ситуацію; 2) визначення основної, «ключової» проблеми і обумовленого нею напряму розслідування; 3) побудова криміналістичних версій, інших мисленевих моделей об'єктів пошуку і пізнання; 4) розроблення або коректування програми попереднього етапу пошуково-пізнавальної функції (визначення тактичних завдань та послідовності їх виконання, засобів і умов виконання намічених завдань); 5) вирішення питань щодо кадрового, техніко-криміналістичного, оперативного й іншого забезпечення подальших дій; 6) реалізація наміченої програми; 7) оцінка ходу і реалізації наміченої програми, ухвалення на цій основі відповідних процесуальних і тактичних рішень.

Пошуково-пізнавальний аспект діяльності з розслідування кримінального правопорушення, на початковому етапі передбачає: 1) трансформацію зібраної криміналістично значущої інформації в докази, з дотриманням процесуального законодавства; 2) перевірку, уточнення, допов-

нення, систематизацію наявних доказів, за потреби збільшення їх кількості, поглиблення та розширення зібраних відомостей про місце, час, цілі, мотиви, правопорушників та предмети їх активності, знаряддя, засоби, способи, механізм вчиненого й інші обставини розслідуваної події.

Для подальших етапів діяльності з розслідування кримінальних правопорушень характерне закріплення доказової бази щодо вже встановлених обставин і визначення знань про ще нез'ясовані, або недостатньо з'ясовані обставини. Основними шляхами вирішення цих тактичних завдань є такі: по-перше – визначення і реалізація можливостей отримання нової, до цього відсутньої у розпорядженні слідства, додаткової криміналістично значущої інформації, перш за все доказової, що міститься у вже виявлених джерелах (наприклад, додатковий огляд раніше досліджених об'єктів, проведення додаткових судових експертиз, додаткові допити потерпілого і свідків тощо); по-друге – пошук, виявлення і дослідження інших носіїв криміналістично значущої інформації, не виявлених на попередньому етапі, що може зумовлюватися упущеннями (помилками) слідства або причинами цілком об'єктивного характеру.

Таким чином напрями розслідування, в основі яких лежить пошуково-пізнавальна функція можуть бути такими: 1) від наявного мінімуму джерел криміналістично значущої інформації – до їх проміжного, але все ж не повного комплексу, і далі – до цілісної, вичерпної сукупності таких джерел; 2) від вихідного мінімуму початкової криміналістично значущої інформації – до її більш широкої, а далі – повної, достатньої сукупності несуперечливої доказової інформації; 3) від з'ясування початкової групи встановлюваних обставин – до з'ясування їх цілісної системи, шляхом використання знань про відомі обставини для з'ясування невідомих, таких що знаходяться у закономірному зв'язку із першими; 4) від знань про факти-наслідки – до знань про факти, що відносяться до категорії найближчих, безпосередніх, а потім і до основних з процесуальної точки зору.

У діяльності з розслідування кримінальних правопорушень пошуково-пізнавальна функція завершується лише за таких обставин: 1) глибоко і усебічно перевірені усі висунуті у провадженні криміналістичні версії, зокрема конкуруючі та альтернативні; 2) усі джерела криміналістично значущої інформації, що мають відношення до провадження визначені, виявлені і досліджені, а отримана доказова інформація належним чином оцінена і використана; 3) у провадженні встановлені усі обставини, що є складовими предмета доказування, а отримані знання про них не містять пробілів, суперечностей і не викликають сумніву щодо достовірності.

Висновки. Отже, на даний час у криміналістиці ще триває побудова цілісної, логічно несуперечливої, розвернутої системи наукового знання, що характеризує діяльність з виявлення, розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Така діяльність є специфічним видом професійної суспільно корисної діяльності, що здійснюється суб'єктами з метою встановлення істини, на основі процесуального доказування у кримінальних провадженнях.

Успішне виявлення кримінальних правопорушень може бути здійснено лише тоді, коли суб'єкт діяльності дотримується принципів забезпечення необхідної результативності. Для успішної реалізації таких принципів необхідні не лише криміналістичні знання, а й створення певної цілісної системи виявлення кримінальних правопорушень. Запропонована структура виявлення кримінальних правопорушень, що може стати теоретичною основою такої системи.

У криміналістиці розкритим кримінальне правопорушення вважається за умов встановлення істотних для вирішення провадження фактичних обставин, а також особи, яка вчинила це правопорушення. Розкриття злочину не є щось відокремлене від розслідування або таке, що доповнює його, а розглядається як його інформаційно-пізнавальний, технологічний аспект, який виділяє комплекс криміналістичних операцій, методів, прийомів і засобів для послідовного, поетапного вирішення стратегічних і тактичних завдань досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Структура діяльності з розслідування кримінальних правопорушень включає такі основні елементи: суб'єкт діяльності (ухвалює усі рішення про проведення тих чи інших процесуальних дій); функції суб'єкта діяльності (основною визнається пошуково-пізнавальна); мета діяльності (встановлення істини у кримінальному провадженні і створення відповідних умов для правильного застосування закону); процесуальні завдання, які вирішуються у формі тактичних (розкриття злочину, викриття винних, забезпечення відшкодування шкоди спричиненої правопорушником тощо); загальний об'єкт діяльності (пізнання суб'єктом діяльності події з ознаками кримінального правопорушення); предмет діяльності (криміналістично значуща інформація).

Проаналізовано механізм безпосереднього здійснення діяльності з виявлення розкриття та розслідування кримінальних правопорушень. Констатовано її пошуково-пізнавальний, задачний, ситуативний та інколи невідкладний характер.

З погляду криміналістики, встановити істину під час діяльності з виявлення, розкриття і розслідування кримінального правопорушення означає мисленево відтворити (за зібраними фактичними даними) досліджувану подію в її

суттєвих юридично значимих рисах, з подальшим відображенням її мисленевої моделі-образу у відповідних процесуальних документах.

Ефективна, тобто швидка, раціональна, якісна та продуктивна діяльність з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень неможливе без належного її організаційного забезпечення, під яким розуміється створення необхідних умов (передумов) оптимального досягнення суб'єктом мети цієї діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Домбровский Р.Г. Познание и доказывание в расследовании преступлений: дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.99.09. Рига, 1990. 324 с.
2. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків: Вид. агенц. «Апостіль», 2012. 304 с.
3. Калюга К.В. Збирання, обробка та використання початкової інформації про злочин і особу злочинця: навчально-метод. посібник. Запоріжжя: КПУ, 2014. 204 с.
4. Кірмач Л.А. Доказування як метод пізнання в процесі розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2003. 198 с.
5. Лукашевич В.Г. Основи теорії професійного спілкування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1993. 38 с.
6. Лукашевич В.Г., Юнацький О.В. Моделювання у криміналістиці та пізнавальній діяльності слідчого: монографія. Київ: КНТ, 2008. 184 с.
7. Стратонов В.М. Теоретичні основи та практика пізнавальної діяльності слідчого: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2010. 34 с.
8. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: монография. Одесса: Юридична література, 2002. 360 с.
9. Юшко В.О. Сутність пізнання на початковому етапі кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2014. 200 с.
10. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика): монографія. Київ: Логос, 2004. 324 с.
11. Кузьмичев Я.В. Этапы деятельности по раскрытию преступлений. *Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Спеціальний випуск: «Виявлення, фіксація та використання доказів у процесі досудового слідства»*: У 2-х частинах. Луганськ: РВВ ЛАВС, 2005. С. 18–20.
12. Тищенко В.В. Розкриття злочинів як пізнавальна діяльність і основне завдання розслідування. *Тищенко В.В. Вибрані праці*. Одеса: Видавн. дім «Гельветика», 2017. С. 386–391.
13. Тищенко В.В., Барцицька А.А., Ващук О.П., Гресь Ю.О. Теоретичні та практичні проблеми методики і тактики розслідування злочинів: навчально-метод. посібник. Одеса: Юридична література, 2016. 120 с.
14. Когутич І.І. Проблеми методології криміналістики та інших її складових частин: навчальний посібник. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 220 с.
15. Колмаков В.П. Введение в курс науки советской криминалистики: лекция. Одеса ОГУ им. И.И. Мечникова, 1973. 47 с.
16. Лисецький О.О. Слідчий як суб'єкт кримінального провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2018. 244 с.
17. Карпов Н.С. Криміналістичні засади вивчення злочинної діяльності: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 32 с.
18. Євдокименко С.В. Злочинна діяльність: сутність та криміналістичні аспекти боротьби з нею: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2002. 17 с.
19. Когутич І.І. Методологічні аспекти поняття «інформація» у кримінальному провадженні. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів: матеріали VI міжнар. круглого столу (м. Одеса, 24 травн. 2018 р.)*. Одеса: Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 50-57.
20. Салтевський М.В. Криміналістика: підручник: У 2-х частинах. Харків: Консум, 2001. 528 с.
21. Лук'янчиков Є.Д., Лук'янчиков Б.Є. Визначення та характеристика невідкладних слідчих дій. *Актуальні проблеми кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та оперативно-розшукової діяльності: матеріали III міжнар. науково-практ. конфер. присвяченої 10-річчю Міжнародного гуманітарного університету*. Одеса: Фенікс, 2011. С. 241–245.
22. Веліканов С.В. Класифікація слідчих ситуацій в криміналістичній методиці: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2002. 19 с.
23. Чернявський С.С. Слідча помилка як чинник, що негативно впливає на ефективність розслідування. *Актуальні проблеми оперативно-службової діяльності органів внутрішніх справ: тези доповід. круглого столу (м. Київ, 3 березн. 2010 р.)*. Київ: КНУВС, 2010. С. 150–152.